

Üstün Yetenekli Çocukların Karakter Özellikleri ve Değerler Eğitimi

ÖZET

Üstün yetenekli çocuklar, fiziksel, duygusal ve entelektüel gelişimleri yanında ahlaki gelişimleri ile de yaşıtlarına göre üstünlük gösterirler; küçük yaşlarda iken yüksek ahlaki duyarlık sergilerler. Üstün yeteneklilerin zihinsel gelişimleri ile ahlaki gelişimleri arasında doğru orantılı bir paralellik gözlenmiştir. Bilişsel ve duygusal gelişimlerdeki bütünlük ve girişlik, potansiyel yüksek ahlaki değerlerin kaynağı olarak kabul edilmektedir.

Diğer gelişim alanlarının olduğu gibi, duygusal ve ahlaki alanın da sağlıklı ve istikrarlı bir gelişim gösterebilmesi için eğitim ve rehberliğe ihtiyaç duyacağı bir gerçektir. Üstün yetenekliler, toplumsal definedeki değerli bir maden misali insanlığa hizmet etmeye aday, dünyamızı daha yaşanılır kılmak için içtenlikle çalışacak gönüllülerdir. Fakat, olumsuz siyasal ve sosyal şartların karşı konulmaz gücü karşısında doğuştan getirdikleri üstün yeteneklerini kaybetme veya yanlış yöne kanalize etmek suretiyle zararlı sonuçlar doğurma gibi tehlikelerle de karşı karşıyadırlar. Bu gibi olumsuz durumların ortaya çıkmaması için üstün yetenekli çocukların ahlâki ve manevi eğilimlerinin de eğitim ve rehberlikle geliştirilmesi, kişi ve toplumların huzur ve refahına hizmet eder hale getirilmesi önem arz etmektedir.

GİRİŞ

Sürekli olarak kayda değer bir insan davranışı sergileyen ve düzenli bir başarı gösteren çocuklar üstün yetenekli çocuklar olarak adlandırılmaktadır (Cutts, 2001). Üstün yetenekli çocuklar, bir grup olarak, fiziksel, duygusal ve sosyal uyum sağlama konusunda yaşıtlarına göre üstünlük gösterirler (Cutts, 2001). Genel olarak üstün zekâli ve üstün yetenekli çocuklar; sözcük hazinelerinin zenginliği ve sözcükleri tam anlamlarıyla kullanabilme yeteneği, genelleştirme yapabilme ve soyut düşünme kabiliyeti, problemler konusunda içgörü sahibi olma, uslamlama,problem çözebilme, öğrenme hızı gibi özellikleri yanında, entelektüel amaçları gerçekleştirme hızı, ısrarlı olma, sebat gösterme, ileri hafıza gücü, önsevide bulunabilme, mizah ve nükte yapabilme yeteneği ile kendilerini belli ederler.Ayrıca, ilgi ve meraklarının zenginliği, farkındalıkları ve gözlemlemeye doğal olarak eğilimli oluşları, insiyatif gösterme, teşebbüs etme ve yaratma yeteneğine sahip olma, eleştirici muhakeme, hizmet etme arzusunda bulunma gibi özellikleri ile tanınırlar (Cutts, 2001). Toplumsal definedeki bir maden” olarak ifade edilen (Silverman, 1994) üstün yetenekliler duygusallıkları, doğal yetenekleri, ilgileri ve duyarlılıkları ilk yaşlarda iken keşfedilirse toplum ve bilimin kazançlı çıkacağı açık bir gerçektir.

Üstün yetenekli çocukların aynı zamanda bütün insanları ilgilendiren evrensel nitelikte manevi ve ahlâki meselelere özel ilgileri olduğu görülür. Üstün yetenekli çocuklar çok küçük yaşta içinde yaşadıkları dünyayı analiz etmeye başlarlar; bu nedenle aynı zamanda gelişimleri sırasında daha sıklıkla ahlâki ikilemlerle karşı karşıya gelirler. Bu karşılaşmalar sayesinde daha düşük ahlak aşamalarından daha hızlı adımlarla geçerler ve sıradan yetişkinin ulaştığı düzlüğü (plateau) lise yıllarına gelmeden aşarlar. Bir kişi ne kadar üstün yetenekli olursa, o derecede ve hayatının o denli erken çağında bu düzlüğü aşma eğilimindedir.

Üstün yetenekli bir çocuğun bütün doğal ilgilerinin olumlu yönde gelişme göstermesi için dikkat ve özen gösterilmesi, özel eğitim ve rehberlikte bulunulması temel bir ilke olarak kabul görmektedir. Bu çerçevede üstün yetenekli çocukların ahlâki ve manevi eğitimlerinin eksik bırakılması düşünülemez. Üstün yetenekli öğrencilere etik tartışmalar yapma fırsatı verilmeli ve onların zekâ ve bilgilerini geliştirme yanında bu yönlerini de geliştirmelerine imkan tanınmalıdır (Barksdale,

1996.) Pek çok üstün yetenekli öğrencide, zekâ ile ahlak gelişimi arasında yüksek bir korelasyon görülür. Bu nedenle, üstün yetenekli öğrenciler, “duygusal yoğunluk ve entelektüel komplekslik”lerinin her ikisine de hitap eden bir sınıf ortamına ihtiyaç hissetmektedirler (Folsom, 1998). Biz bu bildirimizde, üstün yetenekli çocuklardaki ahlâkî ve manevi yönelimli kişilik özelliklerine dikkat çekmeye ve bu çerçevede yapılacak olan eğitim ve rehberliğin önemine işaret etmeye çalıştık

ÜSTÜN YETENEKLİ ÇOCUKLAR VE TEMEL KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ

Üstün Yetenekli Çocukların Güçlü Yanları

Mükemmeliyetçilik, duyarlılık ve güçlülük üstün yeteneklilikle ilişkili üç kişilik özelliğidir. Bunlar çocuğun bilişsel ve duygusal gelişiminin çok yönlü ve karmaşık oluşundan kaynaklanmaktadır. Bu özellikler yetişkin hayatında ortaya çıkacak potansiyel yüksek ahlâkî değerlere işaret ederler. Genel olarak üstün yetenekli çocuklarda, ilk yaşlardan başlayarak ahlâkî duyarlılığın belirtileri görülür. Bu çocuklar başkalarını dikkate alma eğilimindedirler; acıları hafifletme, güçlükleri giderme isteği taşırlar. Ayrıca adalet ve doğruluk gibi soyut düşünceler hakkında gelişmiş düşünme kabiliyeti sergilerler.

Çocuğun zekâsı ne kadar parlak olursa, ahlâkî meselelerle ilgisinin de o kadar erken başladığı ve o derece derin olduğunu dile getiren (Lovecky, 1994) görüşler vardır. Esasen, olgun bir ahlâkî gelişmenin temelinde yüksek seviyeli bilişsel süreçlerin rol oynadığı Piaget (1972) ve Kohlberg (1968) tarafından geliştirilen teorilerde açıkça dile getirilmiştir. Buna göre; ahlâkî gelişmenin otonom bir nitelik kazanması, bilişsel güçlerin gelişmesine paralel bir yol izlemektedir. Bu bakımdan, her ne kadar tek başına yeterli bir şart değilse de zekâ, ahlâkî gelişmenin en başta gelen şartı olarak görülmektedir.

Üstün yetenekliler deneyiminin en önemli özelliği onların ahlâkî duyarlılıklarıdır. Çocuk herhangi bir alanda özel yetenekler gösterse de göstermese de ahlâkî duyarlılık üstün yeteneklilik deneyiminin doğasında mevcut olan bir özelliktir.(Silverman, 1994). Yüksek ahlâkî duyarlılıklarının bir sonucu olarak üstün yetenekli çocuklar başkalarına karşı empatik tavır, hoşgörü, başkalarına ve kendine karşı sorumluluk, dürüst bir tutum (herkese aynı standartlarla davranma); yardımlaşma; yaralıları, hor ve hakir görülenleri, sakatları, çaresizleri, hastaları ve kendi yalnızlıklarıyla perişan olmuşları düşünme; doğruluk, gerçeklik gibi yüksek ahlâkî değerlere sahiptirler. Fakat bu değerlere sahip olan bireyler bunlara duyarsız bir ortamda itilip kakılma ve onlara sanki uyumsuz tiplermiş gibi davranılma riskiyle karşı karşıya bulunurlar.

Üstün yetenekli çocukların ahlâkî yapıları üzerine ilk araştırma yapan Lewis Terman ve Leta Stetter Hollingworth gibi bilim adamları, üstün yetenekli çocukların çok yönlü karmaşık iç hayatlarının, erken etik ilgilerinin ve dünya ile ilgili yüksek farkındalıklarının olduğunu ifade etmişlerdir. Daha sonraki pek çok araştırmacı da bu kesimde ileri ahlâkî yargılamanın belirtilerini gördüler (Bkz, Silverman, 1994; Cutts, 2001).

Sosyal ve ahlâkî konulara erken içgörü geliştirme üstün yetenekli çocukların özellikleri arasındadır (Lovecky, 1994). Bazı üstün yetenekli çocuklar çok iyi bir sosyal bilinç geliştirmişlerdir. Bu nedenle savaşlarla, çevre kirliliği ile ve diğer haksızlık ve şiddet türü olaylarla yakından ilgilidirler. Onlar sıklıkla yetişkin ikiyüzlülüğünü ve olayların ört-bas edilmesini fark ederler ve yetişkinlerin kararsız ve mantıksız olabileceklerini keşfederek korku ve kızgınlık gösterirler.Çoğu ileri derecede üstün yetenekli çocuklar sosyal ve ahlâkî meselelere ilişkin içgörü sahibidirler. Din psikologlarına göre, dinî sorgulama, ahlâkın “ne”liğine ilişkin araştırma ve bir hayat ve ölüm felsefesini soyut olarak tartışma kabiliyeti sadece çocuk zihinsel olarak 12 yaşına ulaştığında ortaya çıkar (Hökeleli, 1988; 1993)

Buna karşılık, Gross (1993) çalışmasında üstün yetenekli çocukların bunu 7,5 yaşına kadar elde ettiklerini tespit etmiştir (Lovecky, 1994).

Çok iyi bilinmektedir ki üstün zekâlı çocuklar ahlâki olarak daha bilgilidirler, ahlâki inceliklerin farkındadırlar, yaşlılarına göre daha karmaşık ahlâki düşünceye sahiptirler. Dünyada yaşanan olağandışı durumları, karmaşık halleri ve birbiriyle çelişkili durumları yorumlama imkânı bulabilecekleri ya da en azından kontrol edebilecekleri kişisel bir inanç sistemine karşı arzu ve ihtiyaç içindedirler (Dodd ve Menz, 1996).

Sıklıkla doğruluk ve dürüstlikle ilgili kaygıları çok yüksektir ve bu ilgi ve kaygılar üstün yetenekli çocukların ileri ahlâki yargılama yeteneklerini yansıtır. Fakat henüz olgunlaşmamış duygusal (emotional) gelişim, çocukların aynı ahlâki yargılarına uygun davranışta bulunmalarına engel oluşturur. Dolayısıyla üstün yetenekli çocukların ahlâki konuları anlama kabiliyeti ile duygusal olarak bu sorunlarla başa çıkma arasında büyük bir fark vardır. Meseleleri anlama ile etik bir tarzda davranma arasındaki bu boşluk, sadece üstün yeteneklilerin yüz yüze geldiği ezeli bir problem değildir; sıklıkla eylemlerimizin betimlediği ahlâki düzeyden daha yüksekte yargılarda bulunduğumuz bir gerçektir (Dodd ve Menz, 1996). Bu nedenle çocuk oyunlarda kaybetmeye başlayacağı ana kadar dürüstlük üzerinde ısrar eder. Bu durumda dürüstlük kazanmaktan daha az çekici olur (Lovecky, 1999; Freedman, 1999).

Ahlâki ilgi çok küçük çocukta bile gözlemlenebilir. Bu, zihinsel yoğunluğun bir ifadesidir. Duyarlılık ve empati ile birleştirildiğinde, ki bunlar da duygusal yoğunluğun ifadeleridir, ahlâki bağlılık şekline dönüşür. Zihinsel komplekslikleri dolayısıyla üstün yetenekli çocuklar evrende olayların nasıl gerçekleşebileceğine ilişkin ihtimalleri düşünebilirler. Aynı zamanda onlar, dünyanın kendi ideallerinden ne kadar uzakta olduğunu görürler ve derin hayal kırıklığı hisseder ve kimileri de ümitsiz olurlar. ilgilerini başkalarıyla paylaşmaya çalıştıkları zaman, sıklıkla yalanlanma, küçük görme, şaşkınlık ve düşmanlık gibi reaksiyonlarla karşılaşır.

Üstün yetenekli çocuklar erken yaşta siyasi ve sosyal problemler, değerler ve ahlâk felsefesiyle ilgilendiklerinde, müfredatı içerisinde bu konuların tartışılıp keşfedilebileceği bir kısım özel derslere ihtiyaç hissederler (Sword, 2001). Gelişimsel bakımdan eşzamanlı olmayışları yüzünden sosyal uyum, özellikle çocukluk ve ilk ergenlik yıllarında sıklıkla güçtür. Duygusal yoğunluk ve dinî, ahlâki ve var oluşsal ilgiler ayırt edici özelliklerdir ve bunlar hayat boyu devam ederler (Kearney, 1996).

Üstün yetenekli çocukların duyarlılıkları birçok biçimde olur: Duyguları kolayca incinir; başkalarına karşı çok merhametli, koruyucu tutum içindedirler ve kolayca göz yaşlarına boğulabilirler. Başkalarının duygularını hissedebilirler, eleştirilere şiddetle cevap verirler ve ışığa, gürültüye, hava ve çevre kirliliğine sert tepki verirler. Üstün yetenekli çocukların diğer bir kişilik özelliği üstün yetenekli nüfusun en azından yarısında görülen içedönük olma (introversion)dir. İçedönükler derin duygulara sahiptirler, düşüncelidirler ve murakebe (introspective) halindedirler. Başkalarına saldırganca davranma yerine kendi içlerine çekilirler. Diğer birçok özelliğinin yanında bu dört özelliğin, -duyarlılık, (sensitivity) mükemmeliyetçilik (perfectionism), yoğunluk (intensity), içedönüklük (introversion)- üstün yeteneklilere özgü dikkat çekici gelişimsel, psikolojik ve sosyal yanları vardır. Bir bütün olarak, bunlar üstün yeteneklilerin duygusal çok yönlülüğü gösterirler (Silverman, 1994).

Duygusallık, geleneksel olarak kadınlara özgü ve yüksek düzey bilişe karşıt olan bir özellik olarak kabul edilmiştir. Bilişsel komplekslikle duygusal yoğunluğun birleşmesinden doğan güçlü farkındalık ve ahlâkî duyarlılık, üstün yetenekli bireyleri kimi etkilere açık hale getirir. Yaşlılarına göre gelişimde daha ileri seviyede olma ve ahlâkî duyarlılık ne kadar büyük olursa, ahlâkî olarak duyursuz bir toplumda çocuğun bir takım olumsuz etkilere açık

duruma gelmesi o derece fazla olur. Bu da bir başka açıdan ahlâkî alanda özel eğitimin gerekliliğini ortaya koyar (Silverman, 1994).

Üstün yeteneklilerin duygusal gelişim özelliklerini ayrıntılı olarak Dabrowski'nin teorisinde görmek mümkündür. Duygusal gelişim üzerine teorileri ve araştırmaları ile tanınan Dabrowski, doğuştan gelen belli tepki kalıplarının yetişkin hayatında yüksek değerlerin gelişimi için bir temel oluşturduğunu öne sürmüştür. Nörolojik sınamaları sonucunda Dabrowski (1972) yaratıcılık bakımından üstün yetenekli bireylerin, farklı türde uyaranlara daha belirgin cevaplar verdiğini tespit etmiştir. Bunu "aşırı heyecanlanabilirlik" (overexcitability) olarak anlamak mümkündür. Bu güçlü sinirsel heyecan beş değişik türde ortaya çıkmaktadır: Psikomotor, duyuşsal, imgesel, entelektüel ve duygusal. Aşırı heyecanlanabilirler, fiziksel enerjilerinin bolluğu, duyularındaki yüksek acıcılıkları, canlı imgelemleri, entelektüel merak ve dürtüleri ve derin şefkat ve merhamet (care) kapasiteleri ile tanınırlar. Bireyler bunlardan birini veya daha fazlasını değişik yoğunluklarda tecrübe edebilirler.

Dabrowski (1979/1994), aşırı heyecanlanabilir insanları, "kolay incinir, nazik, duyarlı, empatik, saldırgan olmayan, çalışkan ve gayretli, sofistike olmamasına rağmen bilge, merhamet dolu, sıklıkla çekingen ve utangaç, kötülüğe kötülükle karşılık vermektense kendi içine kapanan, derin duygulara sahip, idealistik" olarak tanımlamaktadır. Duyarlılıkları ve bütünlükleri dolayısıyla, bu bireylerin insanlığı daha yüksek değerler kümesine ulaştırma kapasitesine sahip oldukları düşünülmektedir. Fakat onlar aynı zamanda, kalıtsal farklılıkları dolayısıyla toplum tarafından bozulmak riskiyle de karşı karşıyadırlar.

Üstün yetenekli çocuklar üzerine araştırmaları ile tanınan ve çocuğun IQ'sü ne kadar yüksek olursa o kadar erken ahlâkî ilgilerinin geliştiğini keşfettiğini belirten Silverman (1994), 35 yılı aşkın süredir izlediği üstün yeteneklilerin özellikle ahlâkî duyarlılıklarından son derece etkilendiğini belirtmektedir. Bu araştırmacı, üstün yetenekli çocuklardan adaletsizlikle mücadele eden, engelli çocuklarla arkadaşlık eden ve onları koruyan, doğal kaynakları koruyan, başkalarının ihtiyaçlarına cevap veren, bir sınıf arkadaşı küçük düşürülünce son derece rahatsız olan, et yiyen ailede olmalarına rağmen kendileri vejeteryan olan, kendilerine saldırıldığında dövüşmeyi reddeden, -çünkü kendini savunma da dahil şiddetin her türlüşünün ahlâken yanlış olduğunu düşünmektedirler- Körfez Savaşı'nı sona erdirmek için Başkan'a mektup yazan vs. düzinelerce vakanın olduğundan söz etmektedir.

Üstün yeteneklilerin gelişim ve eğitimi alanında çalışan ilk araştırmacılar üstün yetenekliliğin ahlâkî bileşenlerinin farkına vardılar; üstün yeteneklilerin duygusal kararlılık, sosyal uyum ve ahlâkî karakterini anlamaya çalıştılar. Çünkü insan gelişiminin bu yüzleri, ileri biliş düzeyiyle birlikte örülmüş haldedir. Üstün yetenekli bireylerin girift içsel hayatları, erken etik ilgileri, dünyanın işleyişi ve gidişatı hakkında yüksek farkındalıkları söz konusudur. Bu alanda çalışan son dönem araştırmacıları da üstün yetenekli bireylerde ileri ahlâkî yargılamanın açık belirtilerini gördüler (Silverman, 1994)

Başarılı olmuş üstün yetenekli çocuklar, öğretmenleri tarafından genellikle sorumlu, devamlı ve çoğunlukla inisiyatif sahibi olarak nitelendirilir. Arkadaşlarıyla iyi geçinir ve doğal liderlerdir (Cutts, 2001). Üstün zekâlı çocukların sınıf hocalarından alınan bilgiler, bu öğrencilerin bir çok şekilde hemen herkese yardım etmeye istekli olduklarını ortaya koymaktadır. Çoğu kez bu çocuklar, kendi ödevlerini göreceli olarak bitirdiklerinde, daha yavaş olanlara yardım etmek isterler (Cutts, 2001). Üstün Yetenekli Çocukların Zayıf Yanları Yüksek yetenekli bir çocuğun kendi düzeyinde birini bulup, kendisinin ilgili olduğu şeylerle onun da ilgilenmesi ve eşit düzeyde bir arkadaşlık kurmasının oldukça güç olduğu söylenebilir. Bu, üstün zekâlı bir çocuğun şımarık ya da kendini

beğenmiş olmasından ileri gelmemektedir. Tam tersi, bir gruba dâhil olmanın çok güçlü arzusunu taşıdığından, kendisini aşağı konumda da hissedebilir. (Cutts, 2001).

Üstün yetenekli çocukların çevresine kolay uyum sağladığı, daha popüler oldukları ve ortalama çocuklardan daha mutlu oldukları şeklinde yanlış bir inanış vardır. Oysa ki, yaşlılarıyla aynı ilgileri paylaşmazlar. Bu, üstün yetenekli çocukların içedönüklüğü, yoğunluğu (güçlülüğü=intensity) ile birleşir ve birtakım şeyleri yapmadaki tuhaflıkları, onları sınıf arkadaşları tarafından acayip, tuhaf olarak yaftalanmaya kadar götürür. Dolayısıyla üstün yetenekli çocuklar dışlanmışlık ve yalnızlık riskiyle karşı karşıyadırlar. Aynı zamanda onlar bir yandan kibirli, küstah olarak algılanma, diğer taraftan düşük benlik saygıları nedeniyle düşük başarı elde etme riskiyle karşı karşıyadırlar.

Gelişimsel bakımdan eşzamanlı olmayışları yüzünden sosyal uyum özellikle çocukluk ve ilk ergenlik yıllarında sıklıkla güçtür. Duygusal yoğunlukları ve hayat boyu devam eden dinî, ahlâkî ve varoluşsal ilgileri (Kearney, 1996) dolayısıyla, çevrelerindeki kişiler tarafından sıkıcı, anlaşılmaz, tuhaf olarak algılanmalarının doğurduğu uyumsuzluklar yaşayabilirler. Üstün yetenekli çocuklardaki gelişimsel aykırılık, özellikle ahlâkî duyarlılık alanında, özel bazı sorunların dikkate alınmasını gerektirir. Hem uygun kişiler arası etkileşimin sağlanması hem de iyi içsel ilişkilerin geliştirilebilmesi için bu hususun her zaman göz önünde bulundurulması gerekir. Doğruluk ve adalet gereksinimiyle kendini parlayan üstün yetenekli çocuklar, içsel olarak acı ile baş etme yollarını bulma, acı ve güçlülere, korunmasızlığa sınırlar koymayı ve başkalarına ne tür yardımların yapılmasının yararlı olacağını öğrenme ihtiyacındadırlar. Ayrıca, başkalarının olayları aynı şekilde görmediği ya da farklı değerlere sahip olduğunda altında yatan çatışmayı çözme, farklılıkları hoşgörü ile karşılamayı öğrenme ihtiyacındadırlar (Lovecky, 1997).

Zihinsel komplekslikleri dolayısıyla üstün yetenekli çocuklar evrende olayların nasıl gerçekleşebileceğine ilişkin ihtimalleri düşünebilirler. Aynı zamanda onlar, dünyanın kendi ideallerinden ne kadar uzakta olduğunu görür, derin hayal kırıklığı hisseder ve kimi zaman da ümitsiz olurlar. İlgilerini başkalarıyla paylaşmaya çalıştıkları zaman, sıklıkla yalanlanma, küçük görülme, şaşkınlık ve düşmanlık gibi tepkilerle karşılaşır.

Duyarlılıkları ve doğrulukları sebebiyle üstün yetenekli bireylerin, insanlığı yüksek ahlâkî değerler bütününe iletebilecek kabiliyette oldukları, araştırmacıların birçoğu tarafından dile getirilmektedir. Fakat onlar, doğuştan getirdikleri farklılıklar yüzünden toplum tarafından bozulmak gibi büyük bir riskle de karşı karşıyadırlar.

Üstün Yetenekli Çocuklar Ve Değerler Eğitimi

Büyük sanatçıların çoğu başarılarını, kendilerini birazcık dikkatli ve ilgili bir öğretmenin keşfetmesine ve zihinlerine hırs tohumları ekerek, onlar için gerekli eğitime yönlendirmesine borçlu oldukları (Cutts, 2001) çoğu zaman kabul gören bir gerçeği dile getirmektedir. Doğuştan getirilen yetenekler ancak düzenli ve yeterli bir eğitim, zamanında uygun yönlendirme, teşvik ve rehberlikle açığa çıkarılabilir ve ileri seviyede geliştirilebilir. Dolayısıyla üstün yetenekli çocukların erken yaşlarda keşfedilmesi ve eğitilmesi yalnızca bu çocukların bireysel mutluluğu açısından değil, toplumsal yaşam standartlarının ve kalitesinin yükseltilmesi bakımından da büyük önem taşımaktadır.

Kendilerinden beklenenlere erişebilen üstün zekâlı çocuklar, yaşamları boyunca idareci ve lider olarak daima yüksek seviyeli toplumsal görevlere davet edileceklerdir.(Cutts, 2001). Bu görevleri yaparken gerekli hassasiyeti gösterebilmeleri için değerler eğitimi alanında da gerekli formasyona sahip olmalıdırlar.

Günümüzde bilim ve teknoloji alanında kaydedilen bunca başarı ve ilerlemelerin, insanlığın karşı karşıya bulunduğu sorunları azalttığını ileri sürmek çok zordur. Bunun en önemli nedeni, bilgi ve yaşam araçlarının

çoğalmasına karşın, ahlâk ve değerler alanındaki kayıplardır. Bunun ortaya çıkardığı korkunç ruhsal ve sosyal (politik) sonuçlar üzerinde burada çok fazla durma imkânımız yoktur. Ancak bu durumu bilimsel literatürde yer alan; anomi, yabancılaşma, yaşamdan haz alamama, köksüzlük, değer patolojisi, varoluş bunalımı, manevi açlık, başarı nevrozları, amaçsızlık... (Maslow,1996) gibi sözcükler bir ölçüde karşılamaktadır.İnsan doğasında bilinenden çok daha yüksek ve aşkın güçlerin varlığı, son zamanlarda psikolojinin diliyle etkili şekilde dile getirilmektedir (Maslow,1996; Walsh&Vaughan 2001). Ancak, eğitim ve insan yetiştirme düzeninde “ruhsal değerler” veya “ manevi/yüksek değerler”in dikkate alınmadığı bir ortamda, insandaki kötücül güçlerin kolayca serpilip gelişmesinin önünü almak oldukça güçtür.

Jung’a göre (1999), günümüzdeki kötülük, insanlığa acı çektiren gelmiş geçmiş en büyük kötülükleri bile gölgede bırakmaktadır. Adaletin dağıtılmasında, tıpta ve teknolojiye kaydettiğimiz bunca ilerlemeye, insan hayatına ve sağlığına gösterdiğimiz bunca ilgiye rağmen, insanlığı yeryüzünden kolaylıkla silebilecek kitle imha silahlarının üretilmiş olması, şiddet ve yıkıcılığın ulaştığı boyutları göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Günümüz insanı ilkel veya antik çağ insanından daha fazla kötülük yapma kapasitesine sahip değildir. Sadece, kötülüğe eğilimini harekete geçirmek için eskisiyle kıyaslanamayacak kadar güçlü araçlara sahiptir.Bilinci ne kadar genişlemiş ve farklılaşmışsa, ahlâkî yapısı o denli geri kalmıştır.

Günümüzdeki sorun, aklın tek başına yeterli olmamasıdır. Yaşamın dış koşulları karşısında bir tavır alabilmek, ancak eğer bu koşulların dışında bir referans noktası var ise mümkündür. Nasıl ki sosyal bir varlık olarak insan uzun vadede toplumla bağı olmadan yaşayamazsa, birey de dış faktörlerin yıkıcı etkisini göreceli olarak azaltabilen dünya ötesi bir prensip olmadan hiçbir zaman varoluşu ve manevi ve ahlâkî özerkliği için gerçek bir neden bulamaz. Tanrı’ya bağlanamayan bir birey dünyanın fiziksel ve ahlâkî kışkırtıcılığına karşı kendi kaynakları ile direnemez. Bunu yapabilmek için onu kitlelerin içinde boğulmaktan koruyan içsel ve fizikötesi bir deneyimin varlığına ihtiyacı vardır. (Jung, 1999).

Üstün yetenekli çocuklar yüksek ahlâkî gelişim kapasitesine sahip olmakla birlikte, bu çocuklar olgunluk çağına erdiklerinde ve yetişkin işleri ile meşgul olmaya başladıklarında ciddi ahlâkî ikilemlerle karşı karşıya kalabilmektedirler. Örneğin, dünün pek çok üstün yetenekli çocukları biyo teknoloji alanında araştırmaya dayalı heyecan verici ve potansiyel olarak yararlı yeni keşifler yapmaktadırlar.Ne yazık ki bu yeni teknolojik güç aynı zamanda uzun menzilli etik problemler ve potansiyel olarak sağladığı yararların çok çok üzerinde olabilecek öldürücü çevresel zararlar vermektedirler. Modern toplum, özellikle bilim ve teknoloji alanında yaratıcılığı cesaretlendiriyor görünüyor, fakat bu yaratıcılığın ahlâkî anlamlarıyla ilgili uzun vadede iyi bir karşılık sağlamamaktadır.

Dünyanın birçok ülkesinde okul programlarında, öğrencilerin manevi (spritüel), ahlâki, kültürel, zihinsel (mental) ve fiziksel gelişimlerine yardımcı olacak birilerinin bulunması gerekliliği dikkate alınır. Daha ileri bir eğitim, öğrencileri yetişkin hayatının fırsatları, sorumlulukları ve yaşantılarına hazırlaması gerekir. Örneğin, Finlandiya’da ilköğretimin amacı, öğrencilerinin sadece bilişsel alanda değil,bütün kişiliğinin gelişimini desteklemektir. Bu tür bir eğitim, öğrencilerin gelişiminde,onların manevi ve dini ilgiler de içinde olmak üzere, sosyal ve duygusal alanların önemini de kabul eder. (Tirri ve ark. 2004).

Değerler, Batılı toplumlarda Yahudi-Hıristiyan mirasından kaynaklandığı gibi, Müslüman toplumlarda da islam kültüründen kaynaklanır. insanların saygı ve adalete layık ilahi bir evrenin bakıcıları olduğu şeklindeki düşünce de

bu ilahi gelenekten gelmektedir. Geniş anlamda bu düşünce okul programlarına, çevreye, sosyal adalete ve demokratik ilkelere ilgi ve alaka olarak aktarılmıştır. Dini önyargılar olmaksızın bu ilkeler insanların sağlık ve güvenliğini tehlikeye atan bu kanunların çiğnenmesini yasaklamayı desteklemektedir. Çoğu kültürlerde etik kodların dini geleneği içerdiğini göz önünde bulundurmakta fayda vardır. Ahlâk eğitimi, çocukların ahlâki bir duruş geliştirmelerine yardım edecek, kişisel bir etik kodu biçimlendirmekten davranmaya kadar ona yardım edecek, gelişimin olabildikleri herhangi bir aşamasında, onlara ahlâki bir şekilde gelişme imkânı verecektir. Dabrowski, yüksek duyarlılığı olan çocuklar üzerinde yaptığı çalışmalarda, kendi ahlâkî ideallerine uygun bir hayat yaşayamamış çocuklarda derin utangaçlık, suçluluk ve ahlâkî yetersizliklerin olduğunu farketti. Bu ağır ahlâkî başarısızlık duyguları kişiliğin daha üst gelişim basamağı olan sarsılmaz değerler aşamasına geçiş yapmasında ilk adımı temin etmektedir. Daha yüksek gelişim düzeyinin ilk aşamalarında birey davranışını kendi iç idealine göre değerlendirmeye başlar. “Nedir?” ile “Ne olmalıdır” arasında gerginlik yaşanır (Silverman, 1994).

Üstün yetenekli çocuklar değerler bağlamında kimlik geliştirirler ve etrafındaki başka kimselerden etkilenirler. insanların kendilerini görüp değerlendirebildikleri tarzda belli değerleri birleştirir ve daha sonra nasıl davranacaklarını belirlerler (Lovecky, 1997).

Pek çok araştırmacı, manevi farkındalığı evrensel bir insan davranışı olarak görürler. Robert Coles, farklı ülkelerden ve farklı kültürel arka planlara sahip çocuklarla pek çok görüşmeler yaptı. Bu görüşmeler sonunda çocukların manevi dünyalarını anlamak için gösterdiğimiz çabalarda entelektüel işlemlere öncelik vermemizin yanlış olduğunu düşünmektedir. Manevi yaşam (spirituality), “gündelik olayların işleyişinin ötesinde ve ondan daha büyük bir şeylerin olduğunun farkında olma” olarak tanımlanabilir. Çocukların hayatlarındaki doğum, ölüm, üzüntü, aşk, oyun ve özel durumlar gibi olaylar bu tanımla ilişkilidir. Bundan da öte, boyama, çizme, eşleştirme, oynama, hikâye anlatma ve şarkı söyleme gibi etkinlikler spiritüel farkındalığa bir kapı aralayabilir (Tirri ve ark, 2004). Lewis (2000) manevi eğitimi kalbin ve zihnin önemli niteliklerinin eğitilmesi olarak tanımlamaktadır. ilkergeçenler (preadolescents) bir anlam ve kimlik duygusu arayışı içindedirler. Onlar, fen ve insan bilimlerinden sorularına cevaplar aramaktadırlar. Kimlik oluşumu ile ilgili bu soruların bir kısmı dini ve manevi konuları içermektedir. Ben kimim? Nereden geldim? Amacım nedir? Niçin varım? Kime ya da neye bağlıyım veya kime karşı ve niçin sorumluyum? (Tirri ve ark, 2004). Kültürlerarası karşılaştırmalı yapılan bir araştırmada, üstün yetenekli çocuklara ve yakın sayıda normal düzeydeki çocuklara (3.-6.sınıflara giden öğrencilere) geleceğe ilişkin cevaplanmasını arzuladıkları 20 soruyu yazmaları istenmiştir.

Araştırma sonucuna göre, her ülkeden üstün yetenekli çocukların daha fazla ahlakla ilgili soru sordukları tespit edilmiştir. Aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu bulgu, üstün yetenekli çocukların ahlâkî gelişimlerinde yaşlıları normal çocuklara göre daha olgun olduklarını ve ahlâkî sorunlarla çok daha ilgili olduklarını gösteren empirik araştırma sonuçlarıyla uyum içindedir. Kalitatif analiz, ahlâkî soruların büyük bir kısmının savaş ve terörizmle ilgilenen öğrenciler tarafından sorulduğu tespit edilmiştir (Tirri ve ark, 2004). Bu araştırma kesinlikle okullarda konu esasına göre program yapma ve öğretmenlerin ilkergeçenlerin geleceğini etkileyen ahlâkî, manevi ve dini soruları tartışma ihtiyacına işaret etmektedir. Bu üstün yetenekli çocuklar için doğrudur; çünkü onlar da bu konulara oldukça ilgilidirler. Aynı zamanda normal çocuklar için de bu doğrudur; çünkü onlar da geleceğini etkileyebilecek konularla ilgili sahip oldukları ilgi ve merakı iyi bir şekilde ifade edememiş olabilirler. Ayrıca, manevi

ve dini sorular ilk ergenlerin ilgilendiği konular arasındadır. Ben kimim? Nereden geldim? Amacım nedir? Niçin varım? Kime ya da neye bağılıyım veya kime karşı ve niçin sorumluyum? gibi bu tarz sorular her kültürde cevaplarını bulabilmeleri için gençlere yardım edilmelidir. Dünyadaki belli başlı dinî ve manevî geleneklerin hepsi bu sorulara cevap aramışlardır. Bizim ilk ergenlerimiz de sadece bilişsel olarak değil, aynı zamanda manevi olarak da bu gelenekler hakkında bilgi sahibi olmaya ve bilgeliğe ihtiyaç duyarlar (Tirri ve ark, 2004).

Üstün yetenekli çocukların sahip olduğu yüksek ahlâki duyarlılık, toplumların baskıcı (dominator) bir toplum modundan ortaklık anlayışına dayalı bir toplum moduna geçişine yardımcı olur. Başka bir ifade ile toplumların demokratikleşmesinde ahlâki duyarlılığın, yani başkalarının varlığını dikkate alma ve kendi varlığıyla eşit konumda değerlendirebilmenin önemli bir etkisi bulunmaktadır (Silverman, 1994).

Bütün üstün yetenekli çocukların istisnasız ahlâki yönden ileri olduğunu söylemek de mümkün değildir. Çünkü ihmal, kötü davranma, duyarsızlık ve anlayış yoksunluğu yüzünden duygusal olarak tahrip edilmiş çocukların varlığı da bir gerçektir. Yine baskıcı sistemlerin kurbanı olduğundan, baskıcı duyarsızlığın psikolojik zıvrını kuşanıp ve o duyarsızlığı devam ettirenler de bulunmaktadır. Duygusal olarak zarar görmüş üstün yetenekli bir çocuk toplumu için daha düşük kabiliyete sahip bir yaşıtından daha tehlikeli olabilir; çünkü bu birey kendi büyüklüğünü ortaya koymak için daha büyük bir zihinsel kapasiteye sahiptir. Üstün yetenekli çocuklar, ilk çocukluk yıllarının cömert, şefkat dolu ve diğerkâm tavrını devam ettirebilmeleri, akranları tarafından reddedilmek ve alaya alınmak gibi riskleri beraberinde taşımaktadır. Bu ahlâkî özellikleri dolayısıyla onlar pek çok tehlikelere maruz kalabilirler. Bu nedenle üstün yetenekli çocuklar sıklıkla başkaları tarafından onlar için modellenen aynı zıvrın arkasında kendilerinin ahlâkî taraflarını gizlerler. Ahlâkî duyarlılık ilk çocuklukta üstün yeteneklilikle ilişkili görülürken, çevresel etkilere açık, özellikle insan üzerinde egemenlik kurmayı yücelten, hatta çocukların izledikleri çizgi filmlerde bile aniden ortaya çıkan medya saldırılarına karşı korunmasız oluşu yüzünden tehlike altında olmaktadır. İlköğretimin ikinci kademesine gelinceye kadar ahlâkî olarak duyarlı çocuklar, özellikle erkek çocuklar iki tercihle yüz yüze gelirler: Kurbanlar olmak veya baskıcı bir sistemin bir parçası olarak kendilerini kanıtlamak (Silverman, 1994).

Dabrowski'nin çalışmasından diğerlerine kadar, hemen hepsinde açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır ki yüksek ahlâkî değerler, soyut muhakeme için elverişli çok yönlü bir organizmayı gerekli kılmaktadır. Yüksek zekâ, soyut muhakeme kabiliyeti ve düşüncenin giriftliği ile eş anlamlıdır. Yüksek zekâlı bireylerin, yüksek rekabetçi baskıcı toplumlarda niçin bir tehdit olarak algılandığını anlamak kolaydır. Zekânın, iktidar yarışında haksız avantaj sağlayacağından korkulur. Fakat daha işbirliğine dayalı sosyal ortamlarda, herhangi bir bireyin yüksek zekâsı ve hünerleri herkes için faydalı olarak görülecektir. İster erkek olsun ister kadın, üstün yetenekli çocukların, toplumun baskıcı bir yapıdan işbirliğine dayalı bir moda değişim ve gelişimine yardım etmesi için gerekli ahlâkî ve duygusal duyarlılığa sahip oldukları görülmektedir. (Silverman, 1994).

Bu demek değildir ki bütün üstün yetenekli çocuklar ahlâkî yönden ilerlemiştir. Kimi çocuklar vardır ki ihmal edilmek, kötüye kullanılmak, anlayışsızca davranılmak suretiyle duygusal olarak zarar görmüştür. Baskıcı sistemler tarafından kurban edilmişlerdir. Onlara, baskıcı duyarsızlığın psikolojik zıvrı giydirilmiştir. Duygusal olarak zarar görmüş üstün yetenekli bir genç, daha az kabiliyetleri olan bir kimseye göre toplum için daha büyük bir tehlike olabilir; çünkü üstün yetenekli birey, kendi değerini yükseltme güdüsünü hizmete koymada daha yüksek bir zihinsel kapasiteye sahiptir. Yine gelişimleri itibarıyla "tekyönlü" olan üstün yetenekli çocuklar bulunmaktadır.

Bunlar, sosyal ve duygusal gelişimlerine eşit özen göstermeksizin belli yeteneklerini geliştirmelerine izin verilen çocuklardır. Ne kadar üstün yetenekli olursa olsun bir çocuğun, baskıcı ilkelerin binlerce yıldır hüküm sürdüğü bir toplumda kültür içinde eriyip gitmeye karşı durması son derece güçtür. Hem erkekler hem de kızlar savaştan endişe duymakta, çevreye, evsizlere, sefalete, cinayetlere, uyuşturuculara karşı duyarlı bulunmaktadırlar. Fakat aynı zamanda şiddete karşı büyülenmiş gibi bakan pek çok üstün yetenekli çocuk da bulunmaktadır. Bir araştırmacının görüştüğü üstün yetenekli çocuklar, kişiler arası çatışmaların tek çözüm yolu olarak şiddeti gördüklerini ifade etmişlerdir.

Hem etraflarındaki akranlarının hem de medyanın etkisi üstün yetenekli çocukları, özellikle erkekleri, en içteki duyguları ve yargılarıyla çatışma içine sürüklemektedirler (Silverman, 1994). Bütün bunlar göstermektedir ki, üstün yetenekli çocuklar elverişli gelişim ortamları ve uygun eğitim koşulları altında insanlık için büyük bir kazanım haline gelebilecekleri gibi, varlıklarının ciddiye alınmadığı ortamlarda insanlık için yeri doldurulamaz büyük bir kayıp, bazı durumlarda da ciddi bir tehlike kaynağı hali-ne gelebilirler. insanın ahlaki ve manevi seviyesini yükseltecek bir eğitim ve rehberlik bireysel ve toplumsal huzur ve refahın sağlanmasında her zaman en önemli bir faktör olarak karşımızda durmaktadır.

KAYNAKLAR

- Barksdale, Francia. (1996) A Brave New World: Students Debate Ethics Of Biotechnology, (http://vnweb.hwwilsonweb.com/hww/shared/shared_main.jhtml?_DARGS=%2Fhww%2Fşogin.jhtml.1).
- Cutts, Norma E. – Moseley, Nicholas. (2001) Üstün Zekâlı ve Yetenekli Çocukların Eğitimi (çev. ismail Ersevimi). İstanbul, Özgür Yayınları.
- Dodd, J. M. and Menz, O. (1996) "Stewardship: A Concept in Moral Education". (http://www.nexus.edu.au/teachstud/gat/dod_men1.htm). (17.05.2004).
- Folsom, Christy. (1998) From a Distance: Joining the Mind and Moral Character". (http://vnweb.hwwilsonweb.com/hww/shared/shared_main.jhtml?_DARGS=%2Fhww%2Fşogin.jhtml.1).
- Freedman, Joshua Jensen, Anabel (1999) "Joy and Loss: The Emotional Lives of Gifted Children". (<http://www.kidsource.com/kidsource/content4/joy.loss.eq.gifted.html>). (17.05.2004).
- Gross, M. U. M. (1993) Exceptionally gifted children. New York: Routledge.
- Hollingworth, L. S. (1927) "Who are gifted children?" Child Study, 5 (2), 3-5).
- Hökelekli, Hayati. (1988) "Ergenlik Döneminde Dini şüpheler." MEGSB Din Öğretimi Dergisi 14,73-82
- Hökelekli, Hayati. (1993) Din Psikolojisi. Ankara, T.Diyamet Vakfı Yayınları.
- Jung, C. G. (1999) Keşfedilmemiş Benlik (çev. Barış İlhan-C.E. Sılay), İlhan Yay., İstanbul.
- Kearney, Kathi. (1996) "Highly Gifted Children: In Full Inclusion Classrooms". (<http://members.aol.com/discanner/hgfull.html>). (17.05.2004).
- Kohlberg, L.A. (1968) "Moral Development". International Encyclopedia of the Social Sciences, Macmillan and Free Press, New York.
- Kohlberg, L. (1976). "Moral stages and moralization: The cognitive development approach". In T. Lickona (Ed.), Moral development and behavior. New York: Holt, Rinehart, & Winston

Lewis, J. (2000) "Spiritual education as the cultivation of qualities of the heart and mind: A reply to Blake and Carr." Oxford Review of Education, Vol.26 (2), 263-283.

Lovecky, Deirdre V. (1997) "Identity development in gifted children: Moral sensitivity"ç (<http://search.epnet.com/direct.asp?an=14899&db=aph>).(17.05.2004).

Lovecky, Deirdre V. (1999) "Gifted Children with AD/HD". (<http://ericec.org/fact/lovecky.html#top>). (17.05.2004).

Lovecky, Deirdre V., "Exceptionally gifted children: Different minds". (<http://search.epnet.com/direct.asp?an=9501205369&db=aph>). (17.05.2004).

Maslow, Abraham H.(1996) Dinler,Değerler, Doruk Deneyimler (çev.H.Koray Sönmez), Kuraldışı Yay., İstanbul.

Neihart, Maureen, "Cause for Concern, or Reason to Celebrate: Maureen Neihart Discusses her Research on the Social and Emotional Development of Gifted Children". (<http://www.ctd.northwestern.edu/resources/socemoachieve/maureenneihart.html>).

Piaget,J. (1972) The Moral Judgement of the Child. London, Kegan Paul Silverman, Linda Kreger. (1994) "The Moral Sensitivity of Gifted Children and the Evolution of the Society". (<http://search.epnet.com/direct.asp?an=9501205368&db=aph>). (18.05.2004).

Southern, Fran – Ferguson, Chris. (1996) "The young gifted child at school - strategies for teaching". (http://www.nexus.edu.au/teachstud/gat/fer_sout.htm). (17.05.2004).

Sword, Lesley. (2001) "Understanding The Emotional, Intellectual and Social Uniqueness Of Growing Up Gifted". (<http://www.nswagtc.org.au/info/articles/SwordUnderstandingEmotional.html>). (18.05.2004).

Tirri, Kirsi A. – Tallent/Runnels, Marry K. - Nokelainen, Petri J. (2004) "A Cross-Cultural Study of Preadolescents' Moral, Spiritual and Religious Questions". (http://convention.allacademic.com/aera2004/AERA_papers/AERA_3059_14314a_2.PDF).

Walsh, Roger N.& Vaughan, Frances.(2001) Ego Ötesi (çev. Halil Ekşi) insan Yayınları, İstanbul.

Hayati HÖKELEKLİ

Turgay GÜNDÜZ